

Rusya'nın Karadeniz Politikasının Tarihsel Açmazı

Kırım Savaşı'ndan Ukrayna'nın İşgaline

Dr. Adem USLU

© Copyright 2022

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademişyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-8399-77-6

Yazar

Dr. Adem USLU

Kitap Adı

Rusya'nın Karadeniz Politikasının Tarihsel Açmazı
Kırım Savaşından Ukrayna'nın İşgaline

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademişyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Bisac Code

HIS027130

DOI

10.37609/akya.1349

GENEL DAĞITIM

Akademişyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

“Balkanlar, geçmişten günümüze Avrupa ile Asya arasında önemli ve stratejik bir geçiş noktası olmuştur. Balkanlar’ın Ortadoğu, Akdeniz ve Avrupa’ya yönelik bu stratejik konumundan dolayı buraya, bölgenin dışından hakim olacak bir gücün Avrupa ve Rusya’yı tehdit edebileceği kanaati yaygın bir kabul görmüştür. Bu stratejik öneminden dolayı Balkanlar, İmparatorluğun son döneminde başta Rusya olmak üzere Osmanlı toprakları üzerinde gözü olan güçlerin sürekli karıştırdığı ve buralardaki karışıklıkların devleti yıkıma götürdüğü topraklardır. Burada 19. yüzyılın başından beri süren karışıklıklar, küçük fasıllar hariç sürekli devam edegelmiş ve bugün de bölgede istikrar ortamı bir türlü tesis edilememiş, bölge, dış tesir ve müdahalelere açık olma durumunu hep muhafaza etmiştir.

Yaklaşık 400 yıl süren Osmanlı dönemi sükuneti ve iç huzurundan sonra, 19. yüzyılla birlikte kaynamaya başlayan “Balkan Kazan”ı, özellikle bu dönemde Rusya’nın sürekli müdahalelerine maruz kalmış ve kaynayan bu kazan, Rusya’nın başını çektiği “dış güçler”ce İmparatorluğun hayatına kasteden bir suikast aracı olarak kullanılmıştır.

Rusya, Petro döneminden itibaren sistemli bir şekilde güneye inme siyaseti izlemiş, bu siyasetinde Türk düşmanlığını ön plana çıkarmıştır. 19. yüzyıl, bir yandan Osmanlı’nın sürekli gerilediği, Rusya’nın ise özellikle askeri açıdan devamlı güçlenerek döneminin en önemli kara ordusu

gücüne ulaştığı, diğer yandan Fransa'da ortaya çıkan milliyetçilik akımının İmparatorluğu temellerinden sarstığı dolayısıyla da Rusya'nın siyasi emellerini gerçekleştirebilmesi adına uygun zeminin hakim olduğu bir yüzyıl olmuştur.

Bu açılardan bakıldığında 19. yüzyıl ve Balkanlar, bir devletçe başka bir devlet aleyhine yürütülen sistemli bir politikanın sonucu olarak adeta bir devin yıkılışının hikayesini resmetmektedir.

1840-1856 yılları ise Rusya'nın 19. yüzyılın başından itibaren yaklaşık 40 yıldır yürüttüğü, nüfuzu ve güdümü altında zayıf bir Osmanlı Devleti'nin varlığının devamı siyasetinden vazgeçip, Özellikle Çar I. Nikola'nın şahsında Osmanlı'yı yıkma siyasetini yeniden kendisinin ana hedefi haline getirdiği ve bu uğurda, öncelikle İngiltere başta olmak üzere Avrupa büyükleriyle uzlaşma ve anlaşmaya çalıştığı, onları ikna edemediğinde ise bu hedefine ulaşabilmek için Avrupa büyüklerinin açık muhalefetine rağmen tek başına harekete geçtiği yıllar olmuştur.

Türkiye için zaman zaman başına çok büyük gaileler açmakla beraber uluslararası siyaset sahnesinde önemli bir avantajı olan jeopolitik konumu; bu yıllardaki Rus siyasetinin amacına ulaşamamasında çok kritik ve belirleyici bir rol oynamış, sahip olunan bu jeopolitik avantaj İngiltere ve Fransıyı Osmanlı ile birlikte hareket etmeye mecbur bırakmış, Rus siyaseti ve hareketinin Kırım Savaşı ile başarısızlığa uğraması sonucunu doğurmuştur.

Balkanlar ve Boğazların Rusların denetimine geçmesinin Doğu Akdeniz, Kuzey Afrika ve Hint okyanusu güzergahındaki ticaret yollarının güvenliğini tehdit edeceğini gören İngiltere ve Fransa'nın tutumu ile her ne pahasına olursa olsun Balkanlar ile Boğazları kontrolü altında tutarak sıcak denizlerle teması sağlamak ve Boğazlar üzerinden gelebilecek tehlikeleri bertaraf etmek düşüncesindeki Rus politikasının çatışması kaçınılmazdı.

1840'tan 1856'ya uzanan yıllar, bir taraftan Osmanlı üzerindeki Rus siyasetinin ana hedefinin değiştiği, diğer taraftan da Avrupa büyüklerinin Osmanlı toprakları ve Osmanlı ile oldukça yakından ilgilenmeye başladığı ve gerektiğinde yanında savaşacak kadar Osmanlı'nın yaşamasını, en azından Boğazların daha güçlü bir başka ülkenin eline geçmemesini dış politikalarının vazgeçilmez gereği olarak gördüğü yıllar olmuştur.

Balkanlar'daki 19. yüzyıl Rus politikası, yeri, aktörleri ve zamanlamasıyla değişiklik gösterse bile, gününüzde de nitelik itibarıyla geçerliliğini sürdürmekte ve uluslararası arenada aynı oyunun değişik perdeleri farklı sahnelerde farklı aktörlerce sergilenmektedir

Kırım Savaşı'nda Osmanlı toprakları için Rusya ile savaşan güçlerin çok değil, 60 yıl sonra I. Dünya Savaşı'ndaki pozisyonlarından çıkarılacak çarpıcı sonuç ise, Türkiye gibi jeostratejik konumu son derece önemli bir devletin savunma politikasının, dinamik, etkin ve kendi askeri, sosyal, ekonomik gücüne dayanan temeller üzerine yapılandırılması zaruretinin hiçbir zaman unutulmaması ya da göz ardı edilmemesi gereğidir.

Bu çalışmada, 1840-1856 yılları arasında Osmanlı üzerindeki Balkanlar eksenli Rus faaliyet ve politikaları adım adım ve olay olay değerlendirilerek, Rusya'nın Balkanlara ilgisi, daha doğru ifadeyle Osmanlı'ya yönelik yıkıcı nitelikteki faaliyetleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Azınlıklara yönelik hak talepleri, Patrikhane'yle ilgi talepler, mukaddes yerler gibi imparatorluğu yıkıma götüren 19. yüzyıl Rus siyaset araçlarının ve İstanbul'daki Rus diplomatları ve olağanüstü elçilerinin sergilediği tavır ve davranışların günümüzde ilinti kurularak değerlendirilmesinin çalışmayı daha yararlı kılacağı düşünülmektedir.”

Yukarıda ifade edilen hususlar, 2003-2007 yılları arasında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Kürsüsünde tamamlamış olduğum “1840-1856 Yılları Arasında Rusya'nın Balkan Politikası ve Bu Politika Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu ile İlişkileri” adlı Yüksek Lisans Tezimin “önsöz”ü olarak 2007 yılında kaleme alınmıştır.

Aradan geçen 15 yıla rağmen bu önsöz ve burada dile getirilen hususların hala bu denli güncelliğini koruyor olabilmesi, aradan geçen 180 yıla yakın zamana rağmen Rus yayılcılığı ve işgalciliğinin hiç karakter değiştirmeden devam ediyor olması bu yüksek lisans tezimi kitaplaştırma ve geniş okuyucu kitleleri ile buluşturma fikrimin kaynağı oldu.

Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un "Tarihi tekerrür diye tarif ediyorlar; Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?" dizelerinde ifade ettiği gibi tarih tekerrür ediyor, ancak insanoğlu hiç ama hiç ibret almıyor.

Bugün Ukrayna'da yaşanan Rus işgaline bakıldığında gerçekten hem tarihin tekerrür ettiği hem de insanoğlunun maalesef bundan hiç ibret almadığı bütün çıplaklığıyla görülmektedir. 2022'de yaşananlar, 179 yıl öncesinde yani 1853'te yaşananları o kadar çok andırıyor ki bir farklılıkla neredeyse her şey aynı. O tek farklılık, saldırılan ve işgale uğrayan ülkenin adı. O gün türlü bahanelerle saldırılan ve işgale uğrayan ülkenin adı Osmanlı iken bugün ise Ukrayna. İşgale uğrayan coğrafya ise aynı: Karadeniz'in kuzeybatısı. Saldırgan ve işgalci o gün de bugün de aynı: Rusya. Saldırganlığın ve işgalin amacı o gün de bugün de aynı: Karadeniz havzasına ve su yollarına hakim olmak. İşgal için öne sürülen gerekçeler o gün de mesnetsiz, sudan bahanelerdi bugün de öyle. Diploması dili o gün de aynıydı bugün de aynı: Mençikof da en az Putin kadar kibirli ve küstahtı.

Okuyucularımız kitabımızda yer alan her bir cümleden, anlatılan her bir olaydan, bugüne, bugünkü Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline dair izler bulacak ve tarihin tekerrürden ibaret olduğu gerçeğiyle bir kez daha yüzleşecektir.

24 Şubat 2022 sabahı Ukrayna'ya kaşı Rus işgali başladığında tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de bu durum özellikle genç nesil tarafından şaşkınlıkla karşılandı, bu devirde işgal de neymiş diye. Öyle ya, genç ya da yeni nesil ne soğuk savaş zamanını biliyor ne de Afga-

nistan'ın işgalini. Onların gözünü açtığı 21. Yüzyıl dünyasında, artık savaşlar bile vekaleten yürütülmekte değil miydi? Şimdi ne olmuştu da, 21. Yüzyılın ikinci çeyreğine ramak kala Avrupa'nın ortasında bir devlet başka bir devlet tarafından yedi düvelin gözü önünde eski usul kaba güç kullanılarak işgal ediliyordu? Bugünü anlayabilmenin ve yarına dair sağlıklı bir değerlendirme yapabilmenin yolu, dünü iyi bilmekten geçiyor. Kitabımın yayına hazırlanmasındaki temel gayem, Rus yayılmacılığının tarihsel boyutları hakkında genç nesli bilgi ve bilinç sahibi yapabilmek ve onların bazı tarihsel gerçeklere dikkatini çekebilmektir. Kitabımın bu uğurda katkı vermesi en büyük temennimdir.

Kitabımın içeriğini oluşturan yüksek lisans tezimin hazırlanmasında Danışman Hoca olarak katkı veren Prof. Dr. Ahmet AKSİN'a katkıları için teşekkür ediyorum.

Mart 2022, Denizli

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
--------------------	---

I

Coğrafi Ve Siyasi Terim Olarak Balkanlar	5
---	---

II

Rusların Güney Siyaseti ve İlk Osmanlı - Rus Münasebetleri	7
1- Rusların Tarih Sahnesine Çıkışları ve Güneye İlgileri.....	7
2- Rusların Ortodoksluğu Kabulü.....	8
3- İlk Osmanlı-Rus Münasebetleri.....	9
4- İlk Osmanlı Rus İlişkilerinde Dikkat Çeken Hususlar.....	11
5- Rus Yayılmacılığı ve Türk-Rus İlişkileri.....	11

III

1840'lara Gिरerken Osmanlı ve Rusya'nın Durumu	15
1- Osmanlı'nın Genel Durumu ve Babiali Dönemi.....	15
2- Rusya'nın Genel Durumu.....	20

IV

Rusya'nın Balkan Politikası ve Yansımaları	23
1- Balkanlarda Rus Politikasının Unsurları	23
2- Balkan Slavlarıyla Rusların Münasebetleri ve Pan Slavizm.....	27
3- Balkanlara Rus Müdahalesinin Din Ekseni.....	30
4- Boğazlar ve Petro'nun Genişleme Siyaseti.....	36
5- Osmanlı Denge Politikası.....	37
6- Balkanlardaki Ulusalçı Hareketler ve Diğer Devletlerin İlgisi.....	40
7- Balkanlardaki Meselelere Aktif Karışma Dönemi ve Rus Nüfuz Politikası.....	45
8- Türk - Rus İlişkilerine Avrupa Büyüklelerinin İlgisi	47
9- München-Graetz Anlaşması.....	52
10- Akdeniz ve Boğazlar Siyasetinde İngiliz Ağırlığı.....	54
11- Londra Konferansı.....	56
12- Boğazlar Sözleşmesi.....	57
13- Uluslararası Alandaki İngiliz Ağırlığının Rusya'nın Balkan Politikasına Etkisi	61
14- Rusya'nın Osmanlı Siyasetindeki Değişim	64
15- 1848 Macar İhtilali ve Mülteciler Meselesi	69
16- 1848 Devriminin Eflak ve Boğdan'da Etkileri.....	72
17- Kutsal Yerler Anlaşmazlığı.....	76
18- Çar - Seymour Görüşmeleri.....	80

V

Kırım Savaşı Diplomasisi ve Savaşın Sonuçları	83
1- Mençikof'un İstanbul Seyahati ve Savaşa Giden Yol	83
2- Viyana Görüşmeleri ve Savaşı Önleme Çabaları	92
3- Avusturya ve Prusya'nın Durumu	98
4- Dört Nokta	100
5- Avusturya'nın İttifaka Katılması	101
6- Viyana Barış Görüşmeleri	102
7- Sivastopol'un Düşmesi ve Avusturya Ültimatomu	103
8- Kırım Savaşı ve Paris Barışı'nın Sonuçları	105

VI

Sonuç	113
Kaynaklar	119

KAYNAKLAR

1. Akdes Nimet Kurat, Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, Ankara
2. Oral Sander, Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:563, 1987, Ankara
3. Baron J. Von Hammer, Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt 8-9, Üçdal Neşriyat, 1983, İstanbul
4. Ahmed Lütfi Efendi, Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Cilt 6-8, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, 1999, İstanbul
5. Ahmed Lütfi Efendi, Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Cilt 9, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:3130, 1984, İstanbul
6. Meydan Larousse, Cilt II
7. Ana Britannica, Cilt 3
8. Oral Sander, İlkçağlardan 1918'e Siyasi Tarih, İmge Kitabevi, 1992, Ankara
9. Mahmut Celaleddin Paşa, Çev. İsmet Miroğlu, Mirat-ı Hakikat, Berekat Yayınevi, 1983, İstanbul
10. Prof. Dr. Fahir Armaoğlu, Ondokuzuncu Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003, Ankara
11. Prof. Dr. Sina Akşin, Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908, Cem Yayınevi, 2002, İstanbul
12. Prof. Dr. İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Alkım Yayınevi, 2005, İstanbul
13. Doç. Dr. Ali İhsan Gencer, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi-Osmanlılar, Cilt 11, Çağ Yayınları, 1989, İstanbul
14. Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi Nizamı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), Cilt 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, Ankara
15. Aleksandr Dugin, Çeviren: Vügar İmanov, Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, Küre Yayınları, 2004, İstanbul
16. Ömer Göksel İşyar, Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Dağlık Karabağ Sorunu, Alfen Yayınları, 2004, İstanbul
17. Mehmet Saray, Rusya'nın Türk Ülkesine yayılması, Boğaziçi yayınları, 1975, İstanbul
18. Cemal Tukin, Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayını, 1947, İstanbul
19. Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt I: Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları, Ankara Üniversitesi Hukuku Fakültesi Yayınları, 1953, Ankara

Kaynaklar

20. Feridun Cemal Erkin, Türk- Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meseleleri, 1968, Ankara
21. Ufuk Gülsoy, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reaya, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 132, 1993, İstanbul
22. Zeki Velidi Togan, Bugünkü Türkili(Türkistan) ve Yakın Tarihi Cilt I- Kuzey ve Batı Türkistan, Enderun Yayınları, İkinci Baskı, 1981, İstanbul
23. Prof. Dr. Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No:16, 1987, İstanbul
24. Abdurrahman Şeref Efendi, Sadeleştiren: Enver Koray, Tarih Musahabeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları No:639, 1985, Ankara
25. Prof. Hans Kohn, Çeviren: Dr. Agah Oktay Güner, Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği, Kervan Yayınları, 1983, İstanbul
26. Prof. Dr. Abdulkadir Özcan- Bekir Şahin- Mustafa Armağan, Osmanlı Ansiklopedisi Cilt 6, İz Yayıncılık, 1996, İstanbul
27. Prof. Dr. Erol Güngör, Tarihte Türkler, Ötüken Yayınevi, 1989, İstanbul
28. Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi Cilt 6, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972, Ankara
29. Yusuf Akçura, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (18. ve 19. Asırda), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, Ankara
30. Prof. Dr. Şinasi Altundağ, Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı-Mısır Meselesi 1831-1841, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, Ankara
31. Halil Akman, Paylaşılmayan Balkanlar, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, İstanbul